

KS. KAZIMIERZ RULKA

KSIĘGOZBIÓR KS. STANISŁAWA LIBROWSKIEGO JAKO ELEMENT WARSZTATU NAUKOWEGO HISTORYKA

Ks. Stanisław Librowski, znany polski historyk, przede wszystkim zaś archiwista i wydawca źródeł historycznych, w ciągu całego swego życia gromadził własny księgozbiór w sposób przemyślany i metodyczny¹, tworząc zeń warsztat naukowy dla swoich badań², badań historyka zajmującego się przede wszystkim naukami pomocniczymi. W rezultacie takich zabiegów powstał księgozbiór liczący w całości około 4600 woluminów, o szeroko rozumianej tematyce historycznej, a także z pogranicza historii. Posiadał też ks. Librowski publikacje z innych dziedzin, ale takie, które miały jakiś związek z historią (aspekty historyczne różnych zagadnień). Inne publikacje obecne w tym księgozbiorze znalazły się w nim przypadkowo. Nie zabiegał nawet o zdobycie starych druków. Te, które znalazły się w jego księgozbiorze, zostały włączone ze względu na treść (np. zbiory ustaw synodalnych), a nie ze względu na ich wartość zabytkową.

Ks. Librowski bardzo staranie układał swój księgozbiór i dlatego świetnie się w nim orientował. W ostatnim okresie swego życia, a prawdopodobnie także poprzednio, stosował on swoisty układ rzeczowy, zbliżony do przedmiotowego. Działy te, a było ich kilkadziesiąt, zaznaczał wkładanymi między książki kartonikami z odpowiednimi napisami. Najbardziej rozwinięty był dział nauk pomocniczych historii, który podzielony był z kolei na ponad 20 poddziałów. Precyzyjnie i drobiazgowo przemyślanego układu nigdy nie udawało się jednak odbudować po kolejnych przeprowadzkach. Stąd w ostatecznym układzie księgozbioru ks. Librowskiego we Włocławku zauważało się pewne niekonsekwencje. Wynikają one także z subiektywnego podejścia przy kompletowaniu poszczególnych działów. Ale ponieważ był to jego księgozbiór osobisty, nie można mu z tego powodu stawiać zarzutu.

Początkowo ks. Librowski nie posiadał spisanego katalogu swej biblioteki podręcznej, ponieważ nie było to mu potrzebne. Dopiero w la-

tach siedemdziesiątych w Lublinie siostra Laurencja Jędrzejczak spisywała ręcznie kartkowy katalog księgozbioru ks. Librowskiego.

W ostatnich latach przed śmiercią ks. Stanisław Librowski przymierzał się do opublikowania drukiem katalogu swego księgozbioru. Zastanawiał się, czy ma go opracować sam, na co nie bardzo miał czas, czy zlecić to komuś innemu, na co też niełatwo było mu się zdecydować, ponieważ niczyje opracowanie nie potrafiłoby zadowolić całkowicie Księdza Profesora. Przemyślał też wielokrotnie nad formą (wiadomo mi, że miał być to katalog z szerokimi adnotacjami) i układem tego katalogu³.

Ponieważ księgozbiór ks. Librowskiego w niniejszym artykule ma być ukazany jako element jego warsztatu naukowego, omówiony zostanie zasadniczo w takiej formie, w jakiej był ukształtowany za życia posiadacza; wprowadzone zostaną jedynie niezbędne korekty i zostaną połączone niektóre zbyt rozbudowane działy.

Po przejrzaniu ustawienia księgozbioru na półkach (naruszonego już częściowo przez wcześniejsze przekazanie niektórych pozycji do biblioteki seminaryjnej, a także wypożyczanie książek innym osobom) udało się ustalić w przybliżeniu następujący stan ilościowy woluminów w poszczególnych działach: encyklopedie i słowniki (200), bibliografie (100), naukoznawstwo (30), bibliotekoznawstwo łącznie z katalogami bibliotecznymi (150), wydawnictwa źródłowe (500), nauki pomocnicze historii (400), historia powszechna (35), historia Polski, w tym poszczególnych regionów (320), historia Kościoła (210), historia gospodarcza (60), historia literatury i filologia (120), historia sztuki (80), dzieje szkolnictwa (130), nauka i kultura (120), etnografia i ludoznawstwo (50), prawo polskie (50), prawo kościelne (27), biografie (250); dział regionalny (900); czasopisma (700); publikacje różne (170).

W zbiorze ks. Stanisława Librowskiego znalazło się także sporo wydawnictw kartograficznych, przede wszystkim dotyczących diecezji włocławskiej, a także pokaźny zbiór muzealny, w tym pieczęci, odlewów pieczęci (zbiór odlewów pieczęci gnieźnieńskich ks. Librowski odstąpił archidiecezji gnieźnieńskiej po 1992 r.), monet, medali i medalików⁴. Osobną kolekcją (nieuporządkowaną) było kilka woreczków znaczków pocztowych (te ostatnie nie miały jednak, poza kilkudziesięcioma okazami, większej wartości filatelistycznej). Poza tym posiadał znaczny zbiór rękopisów i maszynopisów, własnych i cudzych, wyodrębnionych w tzw. Teki Librowskiego⁵, które są przedmiotem osobnego opracowania.

Zasób księgozbioru

Ks. Librowski gromadził swój księgozbiór systematycznie od powrotu po wojnie do Polski w 1946 r., zarówno dla użytku codziennego, jak również w aspekcie planowanych w przyszłości prac naukowych, na wiele lat przed ich rozpoczęciem.

Następujące działy księgozbioru były traktowane przez niego szczególnie pieczołowicie: 1) bibliografie, katalogi bibliotek i inwentarze archiwów, 2) nauki pomocnicze historii, 3) wydawnictwa źródeł, 4) druki regionalne, 5) historia nauki, szkolnictwa, oświaty i kultury, 6) historia gospodarcza, 7) biografie.

Encyklopedie i słowniki

Na pierwszym miejscu w swoim zbiorze ks. Librowski wydzielił osobno encyklopedie i słowniki, niezależnie od ich treści. Potrzebne one mu były jako informatory do użytku codziennego.

Z encyklopedii powszechnych posiadał czterotomową *Encyklopedię powszechną PWN* (Warszawa 1973–1976). Z pewnym trudem skompletował z różnych źródeł *Encyklopedię kościelną*, wydawaną przez M. Nowodworskiego (t. 1–33, Warszawa – Włocławek 1873–1933, ostatnie tomy z defektami), a także rozpoczął gromadzić *Encyklopedię katolicką* wydawaną przez KUL (t. 1–5, brak następnych tomów). Poza tym miał encyklopedie polskie z różnych dziedzin wiedzy, np. *Podręczną encyklopedię biblijną*, pod red. E. Dąbrowskiego (t. 1–2, Poznań 1959–1960), *Encyklopedię wiedzy o książce* (Warszawa 1971), a także kilka małych encyklopedii popularnonaukowych. Znajdują się w tym dziale także informatory odbiegające od głównych zainteresowań ks. Librowskiego, ale przydatne każdemu wykształconemu człowiekowi w codziennej pracy pisarskiej.

Na drugim miejscu w tym dziale umieszczone zostały słowniki filologiczne. Ks. Librowski posiadał przede wszystkim obszerne słowniki języków klasycznych: czterotomowy słownik grecko-polski i pięciotomowy łacińsko-polski (brak t. 5). Poza tym duże słowniki języków nowożytnych: niemiecko-polski i polsko-niemiecki, angielsko-polski i polsko-angielski, rosyjsko-polski i polsko-rosyjski, a także mniejsze słowniki innych języków europejskich. Ze specjalistycznych słowników filologicznych posiadał *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* (t. 1–3, Wrocław 1953–, brak kolejnych tomów), *Słownik staropolski* t. 1–6, Warszawa 1953–1970, brak kolejnych tomów), *Słownik staropolskich nazw osobowych* pod red. W. Taszyckiego (t. 1–7, Wrocław 1968–1984, komplet).

Tu też znalazła się *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (t. 1–4, Warszawa 1969–1978). Poza tym znajdujemy tu inne słowniki języka polskiego, języków obcych, etymologiczne, frazeologiczne, wyrazów obcych, wyrazów i zwrotów bliskoznacznych itp.

Należy zauważyć także *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*, opracowany przez Adama Bara (t. 1–3, Kraków 1936–1938).

Wydawnictwa o tematyce bibliograficznej i bibliografie

Z wielkim zaangażowaniem i nakładem środków gromadził ks. Librowski w swoim księgozbiorze wydawnictwa o tematyce bibliograficznej i bibliografii, i to nie tylko historyczne, ale także inne, niemal ze wszystkich dziedzin wiedzy.

Na pierwszym miejscu w tym dziale znajdują się opracowania dotyczące teorii i metodyki bibliografii – np. K. Budzyka *Studia z zakresu bibliografii i księgoznawstwa* (Warszawa 1948), J. Grycza i E. Kurdychachy *Bibliografia w teorii i praktyce* (Warszawa 1953), S. Vrteła-Wierczyńskiego *Teoria bibliografii w zarysie* (Wrocław 1951), M. Burbianki *Wstęp do bibliografii* (wyd. 4, Warszawa 1974), *Metodyka bibliograficzna. Poradnik dla autorów bibliografii specjalnych* (Warszawa 1963), *Z problemów bibliografii* (Warszawa 1970) – oraz dziejów tej dziedziny wiedzy, np. J. Korpały *Dzieje bibliografii w Polsce* (Warszawa 1969).

Z samych zestawień bibliograficznych na pierwszym miejscu należy wymienić *Bibliografię bibliografii polskich* w opracowaniu W. Hahna do 1950 roku (wyd. 3, Wrocław 1966) i jej kontynuację za lata 1951–1960 autorstwa H. Sawoniaka (Wrocław 1967).

Bibliografie ogólne reprezentuje w księgozbiorze ks. Librowskiego przede wszystkim niekompletna *Bibliografia polska* Karola Estreichera (og. zbioru t. 18, 25–34; XIX stul., wyd. 2, t. 1–12; razem 24 wol.). Można z tego wnioskować, że nawet tak wytrawny zbieracz nie zdołał już zebrać kompletu tego dzieła. Poza tym posiadał przydatną czasami historykowi *Bibliografię literatury polskiej. Nowy Korbut* (t. 1–9, 12–17, Wrocław 1963–1982).

Nie mogło braknąć tu bibliografii z różnych dziedzin wiedzy, np. bibliijnej, filozofii polskiej, piśmiennictwa muzykologicznego, numizmatyki polskiej, źródeł do historii dramatu i teatru w Polsce, ilustracji w czasopismach polskich, Warszawy itp. Na widocznym miejscu postawiona była bieżąca, ale wydawana z dużym opóźnieniem, *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego*.

Bibliografie historyczne – jak przypominał ks. Librowski swoim studentom – powinien mieć obowiązkowo w swoim księgozbiórze każdy historyk. Dlatego jest oczywiste, że i w jego warsztacie naukowym znajduje się: Ludwika Finkla *Bibliografię historii polskiej* (t. 1–3, Warszawa 1955, reprint); *Bibliografię historii Polski*, pod red. H. Madurowicz-Urbańskiej, W. Bieńkowskiego (t. 1–3, Warszawa 1965–1978; 6 wol.); *Bibliografię historii Polski XIX wieku* (Wrocław – Warszawa 1958–1979, 6 wol.), periodycznie ukazującą się *Bibliografię historii polskiej* (tzw. Baumgarta, do 1993 r.), a także *Bibliografię historii Kościoła w Polsce* ([za lata 1944–1977], Warszawa 1977–1982, 6 wol.). Z regionalnych należy zauważyć periodycznie wydawaną *Bibliografię Pomorza Gdańskiego* ([za lata 1962–1971], 10 wol.), A. Wojtkowskiego *Bibliografię historii Wielkopolski* (wznowienie, t. 1–2, Poznań 1994–1995), pojedyncze zeszyty bibliografii regionalnej Śląska.

Z bardziej szczegółowych zestawów bibliograficznych wypada zauważyć: K. Budzyka *Bibliografię konstytucji sejmowych XVII wieku w Polsce* (Wrocław 1952), M. Cytowskiej *Bibliografię druków urzędowych XVI wieku* (Wrocław 1961), J. Pakulskiego, R. Piechoty, B. Ryszewskiego *Bibliografię archiwistyki polskiej do roku 1970* (Warszawa – Łódź 1984), *Wykaz listów autorów zachodnio- i południowosłowiańskich w bibliotekach polskich* (Wrocław 1962), różne bibliografie czasopism i bibliografie zawartości niektórych z nich, a także wykazy treści różnych czasopism za dłuższe okresy czasu.

Metodologia i metodyka oraz nauki pomocnicze historii

Połączenie w jedno tych dwóch działów wynika m.in. z tego, że ks. Librowski zajmował się nimi najczęściej w swej działalności naukowo-dydaktycznej.

Z metodologii i metodyki historii (27 wol.) posiadał m.in. publikacje: M. Handelsmana *Historykę* (wyd. 2, Warszawa 1928), S. Kościałkowskiego *Historykę. Wstęp do studiów historycznych* (Londyn 1954), J. Topolskiego *Metodologię historii* (wyd. 2, Warszawa 1973; wyd. 3, Warszawa 1984), W. Moszczeńskiej *Metodologii historii zarys krytyczny* (wyd. 2, Warszawa 1977), B. Miśkiewicza *Wstęp do badań historycznych* (Poznań 1976). W tym zakresie ks. Librowski dążył do kompletności i zbierał nawet niewielkie publikacje, a nawet publikacje wyraźnie skażone ideologią marksizmu historycznego (np. dzieło Moszczeńskiej). Tu też warto wspomnieć publikację *Historycy o historii*, zebrał, wstępem i koment. opatrzył M.H. Serejski ([t. 1–2], Warszawa 1963–1966).

Dział nauk pomocniczych historii, które ks. Librowski rozumiał bardzo szeroko, liczył około 400 woluminów, w tym: genealogia i heraldyka (20), chronologia (15), archiwistyka łącznie z inwentarzami archiwalnymi (200), demografia (14), dyplomatyka (7), epigrafika (10), geografia historyczna (16), kartografia (17), medalierstwo (4), dokumentacja techniczna – mikrofilmy (23), muzealnictwo, zabytki (ok. 50), numizmatyka (17), paleografia (7), prasoznawstwo (7), sfragistyka (8).

Z ogólnych opracowań nauk pomocniczych historii miał ks. Librowski przede wszystkim Józefa Szymańskiego *Nauki pomocnicze historii od schyłku IV do końca XVIII w.* (Warszawa 1976). Poza tym z serii *Nauki pomocnicze historii* wydawanej pod patronatem Instytutu Historii PAN następujące opracowania: *Chronologia polska*, pod red. Bronisława Włodarskiego (Warszawa 1957); *Dyplomatyka wieków średnich*, oprac. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski (Warszawa 1971); *Genealogia*, oprac. W. Dworzaczek (tekst i tablice, Warszawa 1959); *Sfragistyka*, oprac. M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki (Warszawa 1960); Ryszarda Kiersnowskiego *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich* (Warszawa 1964).

Wśród poszczególnych nauk pomocniczych historii najliczniej reprezentowana jest archiwistyka. Posiadał ks. Librowski opracowania teoretyczne z tej dziedziny, np. Adolfa Brenneke *Archivkunde...*, bearb. W. Leesch (Leipzig 1953), H. Robótki, B. Ryszewskiego i A. Tomczaka *Archiwistyka* (Warszawa 1989), a także publikacje dotyczące dziejów archiwów i ich zasobów, np. *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych* (t. 1–3, Warszawa 1955–1957), przepisów archiwalnych i stosowanych zasad na przykład przy brakowaniu akt. Znaczną część działu zajmują przewodniki po zasobach poszczególnych archiwów kościelnych i państwowych w Polsce, inwentarze (katalogi) i sumariusze archiwalne, np. *Matricularum Regni Poloniae summaria* (p. 1–5/2, Varsoviae 1905–1916), *Sumariusz protokołów Rady administracyjnej Królestwa Polskiego 1815–1867* (cz. 1, t. 1–4, Warszawa 1958–1962), *Księgi Referendarii Koronnej z czasów saskich. Sumariusz* (t. 1–2, Warszawa 1969–1970); regesty dokumentów i akt, np. *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum* (p. 1–2, Gottingen 1948). Wydaje się, że był to jeden z najlepiej zaopatrzonych działów w księgozbiorze ks. Librowskiego.

Oprócz wspomnianych wyżej z dyplomatyki posiadał: Stanisława Kętrzyńskiego *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich* (t. 1, Warszawa 1934), Karola Maleczyńskiego *Zarys dyplomatyki polskiej wie-*

ków średnich (cz. 1, Wrocław 1951) oraz tegoż *Studia nad dokumentem polskim* (Wrocław 1971).

Z innych podręczników nauk pomocniczych historii znalazły się w tym księgozbiorze: Franciszka Piekosińskiego *Heraldyka polska wieków średnich* (Kraków 1899), Antoniego Małeckiego *Studia heraldyczne* (t. 1–2, Lwów 1890), nadzwyczaj cenne dzieło Władysława Semkowicza *Paleografia łacińska* (Kraków 1951). Z epigrafiki ks. Librowski posiadał wydawnictwo źródłowe *Corpus inscriptionum Poloniae* (t. 1–6, 1975–; 9 vol.).

Ks. Librowski jako swoistą naukę pomocniczą historii traktował także bibliotekoznawstwo i miał znaczny zbiór publikacji z tego zakresu. Przede wszystkim gromadził opracowania metodyczne z tej dziedziny wiedzy, ale posiadał także cenne informatory o zbiorach polskich, np. Edwarda Chwalewika *Zbiory polskie...* (t. 1–2, Warszawa – Kraków 1926–1927), informator o zbiorach inkunabułów *Incunabula, quae in bibliothecis Poloniae asservantur* (t. 1–2, Wrocław 1970), niemal wszystkie wydane drukiem katalogi zbiorów bibliotek polskich, opracowania księgozbiorów historycznych.

Wydawnictwa źródłowe dotyczące historii

Wydawnictwa te ks. Librowski traktował bardzo szeroko, włączając do nich nie tylko publikacje bezpośrednio temu poświęcone, np. *Elementa ad fontium editiones* (t. 1–9, Romae 1960–1964), ale także wszelkiego rodzaju zbiory korespondencji, pamiętniki i wspomnienia, przede wszystkim z szeroko rozumianej tematyki historycznej, np. A.S. Radziwiłła *Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632–1656* (t. 1–2, Wrocław 1968), *Korespondencja Hieronima Rozrażewskiego* (wyd. P. Czaplewski, t. 1–2, Toruń 1937–1939; *Fontes*, 30–31), Andrzeja Zebrzydowskiego *Korespondencja z lat 1546–1553* (Kraków 1878; *Acta historica*, t. 1), ale także pamiętniki będące zasadniczo dziełami literackimi. Zbiór korespondencji liczył w księgozbiorze ks. Librowskiego 34 woluminy, a znaleźć w nim można nie tylko wydania korespondencji historyków, działaczy politycznych i społecznych, ale także korespondencję pisarzy i literatów.

Zgromadził niezwykle cenne wielotomowe wydawnictwa źródłowe dotyczące historii Polski w całości, m.in.: *Codex diplomaticus Poloniae* (t. 2–4, Warszawa 1852–1887); *Volumina legum* (t. 9–10, Kraków 1889 – Poznań 1952); *Acta Tomiciana* (ed. 2, t. 9–17, Posnaniae 1876–1966); wydane w reprimie *Pomniki dziejowe Polski* (wyd. A. Biełowski, t. 1–6, Warszawa 1960–1961) i tegoż dzieła serię drugą (t. 1–11, Kraków 1946–1994); *Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae*

illustrantia (t. 1–19, Kraków 1874–1927); Jana Długosza *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* (lib. 1–8, 10, Varsaviae 1964–1985) i toż w wersji polskiej (ks. 1–9, Warszawa 1961–1975); *Archiwum Komisji Historycznej* (t. 10, 12/1, 14, 15, Kraków 1916–1939, Wyd. Kom. Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie); *Archiwum Komisji Prawniczej* (t. 1–11, Kraków 1895–1938, wyd. Kom. Prawniczej AU w Krakowie); *Archiwum Jana Zamoyskiego* (t. 1–4, Warszawa 1904–1948); *Monumenta Poloniae Vaticana* (t. 1–9, Cracoviae 1913–1994); *Excerpta ex libris manu scriptis Archivi Consistorialis Romani MCCCCIX–MDXC...* (ed. I. Korzeniowski, Cracoviae 1890); *Bullarium Poloniae, litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens* (ed. et curav. Irena Sułkowska-Kuraś et Stanisław Kuraś, t. 1–6, 1982–1998); *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690* (wyd. Biblioteki Polskiej w Paryżu, t. 1–2, Berlin – Poznań 1864); *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum* (wyd. 2, t. 1–3, Poznań 1890 – Warszawa 1935); różne pozycje z serii *Źródła dziejowe* (wydawanej na przełomie XIX i XX w.).

Z wydawnictw źródłowych dotyczących poszczególnych regionów Polski ks. Librowski posiadał: mający już tylko wartość zbawczą *Skarbiec dyplomatów papieżkich [!], cesarskich, krolewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów* (zebrał I. Daniłowicz, t. 1, Wilno 1860); *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (t. 2–11, Poznań 1878–1999; seria 2, z. 1, Warszawa – Poznań 1975); *Zbiór dokumentów małopolskich* (cz. 1–3, 5, Wrocław 1962–1970); *Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae* (t. 1–3, Wrocław 1951–1964); *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza* (cz. 2–3, Wrocław 1989 – Warszawa 2000); *Dzieje Ziemi Kujawskiej oraz akta historyczne do nich służące*, ogłosił A. Pawiński (reprint, t. 1–5, Warszawa 1981); *Preussisches Urkundenbuch* (reprint, Bd. 1–5, 1958–1975); *Pommersches Urkundenbuch*, hrsg. von Westpreussischen Geschichtsverein, bearb. von M. Perlbach (Danzig 1882, kserokopia); *Pommersches Urkundenbuch* (Bd. 1–5, 7–9, Köln – Wien, 1958–1970); *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, zebrał, oprac. i wyd. oraz wykazami opatrzył J. Kochanowski (t. 1, Warszawa 1919).

Są też zbiory dokumentów dotyczących poszczególnych miast polskich, np. Płocka, oraz osób (np. króla polskiego Stefana Batorego).

Dużo jest źródeł dotyczących historii świeckiej, np. S. Orzełskiego *Bezkrólewia ksiąg ośmioro 1572–1576* (Kraków 1917; *Scriptores rerum Polonicarum*, t. 22); *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd.

S. Kutrzeba i W. Semkowicz (Kraków 1932); wydawnictwa diariuszy sejmowych (19 wol.), w tym *Dyariusz sejmu z r. 1830–1831* (wyd. M. Rostrowski, t. 1–6, Kraków 1907–1912). Znajdują się także wydania akt sejmikowych województwa krakowskiego (t. 1–4, Lwów – Wrocław 1932–1963), poznańskiego i kaliskiego (t. 1, cz. 1–2, Poznań 1957–1962), *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej* (wyd. F. Kluczyński, Kraków 1887; *Acta historica*, t. 10). Ks. Librowski zgromadził znaczną liczbę źródeł odnoszących się do historii prawodawstwa polskiego, przede wszystkim tych wydawanych w serii *Pomniki prawa polskiego*, np. *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego* (t. 1–4, Warszawa 1964–1969); *Księgi sądowe brzeskokujawskie 1418–1424* (oprac. i wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1905; *Teki A. Pawińskiego*, t. 7).

W księgozbiorze ks. Librowskiego zastanawia spora liczba wydawnictw źródłowych dotyczących historii gospodarczej: rolnictwa, przemysłu, techniki itp. Wychodziło ich wtedy szczególnie dużo, ponieważ tego rodzaju wydawnictwa źródłowe były promowane przez ówczesne władze komunistyczne. Z seryjnego wydawnictwa *Lustracje województw...* ks. Librowski zebrał ponad 30 wol. Z serii *Materiały do dziejów wsi polskiej*, wydawanej przez Instytut Historii PAN, posiadał np. *Materiały do dziejów chłopca wielkopolskiego* (t. 1–3, Wrocław 1955–1957), *Supliki chłopskie XVIII wieku* (Warszawa 1954). *Inwentarze dóbr szlacheckich powiatu kaliskiego* (t. 1–2, Wrocław 1955–1959). Posiadał też publikacje ukazujące się w serii *Źródła do historii kultury materialnej*, wydawanej przez Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Nie brakuje źródeł do dziejów cła – *Regestra thelonei aquatici Wladislaviensis saeculi XVI* (wyd. S. Kutrzeba i F. Duda, Kraków 1915).

Z publikacji źródłowych dotyczących kościelnej historii Polski należy wymienić najpierw wydawnictwa dokumentów Stolicy Apostolskiej: *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772–1864. Wybór źródeł*, oprac. O. Beiersdorf, Wrocław 1960 (wydane w serii *Materiały źródłowe do dziejów polskich walk narodowowyzwoleńczych*, t. 3); *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)*, vol. 1–2, Romae 1953–1954); *Acta Nuntiatorum Poloniae* (t. 57, vol. 1–4, Romae 1995–1998), akta i korespondencja poszczególnych nuncjusów, np. Wincentego Laureo.

Dalej znajdujemy tu publikacje dokumentów wytworzonych w polskich instytucjach kościelnych: protokoły zjazdów biskupów polskich z lat 1919–1925 (5 wol.); J. Sawickiego *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*

(t. 1–10, Lublin – Wrocław 1961–1963); wydawnictwa statutów poszczególnych diecezji, kapituł katedralnych, zakonów, np. zbiory ustaw synodalnych metropolii gnieźnieńskiej i poszczególnych diecezji, schematyzmy historyczne archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej (opracowane przez ks. Stanisława Kozierowskiego); *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* (t. 1, indeksy, Kraków 1938–1948, 1994); *Zbiór ustaw archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej*, wyd. S. Bross (t. 1, Poznań 1934). Poszczególne pozycje z wydawanej przez Towarzystwo Naukowe KUL serii *Materiały źródłowe do dziejów Kościoła w Polsce*, w tym *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej* (wyd. S. Kuraś, t. 1–2, Lublin 1965–1973).

Obok siebie ustawił ks. Librowski wszelkie księgi uposażeń i wizytacji diecezji: Jana Długosza *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* (t. 1–3, Cracoviae 1863–1864); Jana Łaskiego *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej* (t. 1–2, Gniezno 1880–1881); *Księga uposażenia diecezji poznańskiej z roku 1510* (wyd. J. Nowacki, Poznań 1950); *Księga dochodów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa (Wrocław 1968); *Visitationsberichte der Diözese Breslau*, hrsg. J. Jungitz (3 tomy, Breslau 1907–1908); *Visitationes bonorum archiepiscopatus necnon capituli Gnesnensis saeculi XVI* (ed. B. Ulanowski, Cracoviae 1920); *Inwentarze dóbr stołowych biskupstwa włocławskiego* (z XVI i XVII w., ed. L. Żytkowicz, Toruń 1950–1957; *Fontes*, 36–38). Są także wydawnictwa wizytacji diecezji oraz poszczególnych archidiakonatów i diakonatów, a także katedr (np. poznańskiej). Dalej należy zauważyć: *Akta kapituł z wieku XVI wybrane* (wyd. B. Ulanowski, t. 1, cz. 1. *Akta kapituł poznańskiej i włocławskiej (1519–1578)*, Kraków 1908); *Statuty kapituły katedralnej włocławskiej* (z mater. przysposob. przez S. Chodyńskiego wyd. J. Fijałek, Kraków 1916);

Z wydawnictw źródłowych odnoszących się do dziejów zakonów ks. Librowski posiadał m.in.: *Zbiór dokumentów zakonu oo. paulinów w Polsce* (oprac. J. Fijałek, z. 1, Kraków 1933); *Annales monasterii oliviensis Ord. Cist. aetate posteriores* (cur. P. Czaplewski, Toruń 1916–1919; *Fontes*, 20); *Liber mortuorum monasterii Coronoviensis O. Cist.* (wyd. A. Mańkowski, Toruń 1931; *Fontes*, 25); *Materiały do historii zgromadzeń zakonnych na ziemiach polskich w XIX i początku XX wieku* (oprac. Hanna Dylągowa [i inn.], Lublin 1976).

* * *

Przegląd ten wskazuje na poczesne, a właściwie pierwsze miejsce wydawnictw źródłowych w księgozbiorze ks. Librowskiego. Szedł on nawet

przed tak bliskim jego sercu działem regionalnym. Zdaje się o tym świadczyć fakt, że wszelkie źródłowe, jeżeli posiadał je w jednym egzemplarzu, włączał przede wszystkim do działu wydawnictw źródłowych. Nawet wydawnictwa źródłowe odnoszące się do historii regionalnej szły przede wszystkim do działu źródeł.

Wydawnictwa źródeł miały mu być pomocne do planowanego własnego wydawnictwa źródłowego. Miał to być kodeks dyplomatyczny diecezji włocławskiej lub zbiór dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Chodziło o możliwość łatwego odwołania się do dokumentów, które już gdzieś przedtem zostały opublikowane.

Opracowania z zakresu historii

Z cyklu historii powszechnych (ogólnych opracowań historii poszczególnych krajów) wydawanych przez PWN i Ossolineum ks. Librowski posiadał 28 pozycji, a więc jednak nie wszystkie, jakie ukazały się w tym cyklu. Nie można przeoczyć w jego księgozbiorze ważnych opracowań poszczególnych okresów dziejów powszechnych – opracowanych przez J. Wolskiego, T. Manteuffla, Z. Wójcickiego, E. Rostworowskiego, M. Żywczyńskiego, J. Pajewskiego – składających się na wydaną przez PWN wartościową serię *Historia powszechna*, którą ks. Librowski posiadał w wydaniu z lat 1998–1999 (6 tomów). Tu też należy umieścić *Słownik starożytności słowiańskich* (t. 1–8, Wrocław 1961–1991).

Ważne miejsce w księgozbiorze ks. Librowskiego zajmowały opracowania dotyczące historii Polski, w tym poszczególnych regionów (160), wojny 1939–1945 (60), miast – poza tymi, które znalazły się w dziale regionalnym (100). Należy zauważyć, że opracowania dotyczące źródeł do historii Polski, np. najstarszych kronik, roczników Długosza itp. zostały przez ks. Librowskiego włączone tutaj, a nie do działu: źródła.

Z ogólnych opracowań dziejów Polski należy wymienić obszerne, aczkolwiek mało użyteczne z powodu ideologizacji, mimo że firmowane przez Instytut historii PAN opracowanie *Historia Polski* (t. 1–4, Warszawa 1957–1972; 11 wol., brak t. 4, cz. 2). Poza tym Henryka Łowmiańskiego *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu* (t. 1–5, Warszawa 1964–1973); *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia* (t. 1–2, Poznań 1962); Kazimierza Tymienieckiego *Ziemie polskie w starożytności* (Poznań 1951); Zdzisława Kaczmarczyka *Monarchia Kazimierza Wielkiego* (Poznań 1946); Stefana Kieniewicza *Historia Polski 1795–1918* (Warszawa 1969).

Z opracowań dziejów poszczególnych regionów Polski rzuca się w oczy *Historia Pomorza*, pod red. G. Labudy (t. 1, cz. 1–2, Poznań 1969),

oraz *Dzieje Wielkopolski*, pod red. J. Topolskiego (t. 1–2, Poznań 1969–1973).

Z dziejów poszczególnych miast ks. Librowski posiadał przede wszystkim *Miasta polskie w tysiącleciu* (t. 1–2, Wrocław 1965–1967), Jana Ptaśnika *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce* (wyd. 2, Warszawa 1949), większe monografie Bydgoszczy, Gniezna, Łowicza, Płocka, Szczecina, Torunia, Wrocławia, Warszawy, a także kilkadziesiąt mniejszych monografii miejscowości polskich.

Ks. Librowski posiadał także sporo publikacji dotyczących historii gospodarczej. Razem z wydawnictwami źródeł do dziejów gospodarki był to duży zasób. Nie wynikało to z nawyku zbieractwa. Ks. Librowski planował napisać kiedyś większą pracę o gospodarowaniu w dobrach biskupów wrocławskich. Ugruntowywał się w tym zamierzeniu w czasie pisania *Inwentarza dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku*, ponieważ znaczna część przechowywanych tam dokumentów, a może nawet większość, dotyczy spraw gospodarczych. Ks. Librowski traktował właściwe gospodarowanie dobrami jako podstawę do wszelkiej innej działalności w Kościele, także kulturalnej, duszpasterskiej i charytatywnej. W rozmowach przywiązywał do tego nawet przesadne znaczenie. Jak by zostało to przedstawione w opracowaniu naukowym, nie wiadomo.

Historia Kościoła była reprezentowana w księgozbiorze ks. Librowskiego przede wszystkim publikacjami w ujęciu ogólnym: *Historia Kościoła* (kom. red. L.J. Rogier, R. Aubert, M.D. Knowles, t. 1–5, Warszawa 1984–1988, brak t. 4); Józefa Umińskiego *Historia Kościoła* (wyd. 4, t. 1–2, Opole 1959–1960); Mariana Banaszaka *Historia Kościoła katolickiego* (t. 1–3). Z podstawowych opracowań brak *Historii Kościoła* Bolesława Kumora. Z opracowań historii Kościoła w Polsce posiadał obszerne opracowanie *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński (t. 1–2 (4 wol.), Poznań – Warszawa 1974–1979).

W księgozbiorze ks. Librowskiego były też opracowania dotyczące dziejów zakonów w Polsce (wydawnictwa źródłowe dotyczące zakonów włączał on do działu: źródła), których posiadał około 80 woluminów. Gromadził tu przede wszystkim opracowania ujmujące ogólnie dzieje poszczególnych zakonów w Polsce (w porządku alfabetycznym popularnych nazw tych zakonów). Z większych tego rodzaju opracowań warto wymienić np.: Kamila Kantaka *Bernardyni polscy* (t. 1–2, Lwów 1993) oraz uzupełnienie tegoż autorstwa Hieronima E. Wyczawskiego (t. 3, Kalwaria Zebrzydowska 1992), Kamila Kantaka *Franciszkanie polscy* (t. 1–2, Kraków 1937–1938), S. Załęskiego *Jezuici w Polsce* (t. 4–5,

Kraków 1905–1906), Benignusa J. Wanata *Zakon bernardynów bosych w Polsce* (Kraków 1979). Poza tym tutaj znajdowały miejsce opracowania dotyczące różnych aspektów działalności poszczególnych zakonów, np. E. Śliwki *Formacja intelektualna, działalność dydaktyczno-naukowa i wydawnicza werbistów polskich (1919–1982)* (Pieniężno 1986), a także opracowania dziejów poszczególnych klasztorów.

Trzeba też pamiętać, że opracowania klasztorów położonych na terenie diecezji wrocławskiej znajdują się także w dziale regionalnym, natomiast biografie osób zakonnych, np. słowniki biograficzne, były umieszczane w dziale: biografie.

Inne dziedziny wiedzy w ujęciu historycznym

Ks. Librowski w swoim warsztacie naukowym zgromadził także wiele takich publikacji z innych dziedzin wiedzy, które miały jakiś związek z historią. Były to najczęściej opracowania danej dziedziny wiedzy w aspekcie historycznym. Najwięcej zebrało się ich z pedagogiki (dzieje szkolnictwa), kulturoznawstwa, etnografii oraz historii sztuki.

Z zakresu historii szkolnictwa ks. Librowski zgromadził około 120 woluminów, z tym że należałoby tutaj doliczyć wydawnictwa źródłowe dotyczące tej tematyki, które znalazły się w dziale źródeł, np. *Indeks studentów Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1400–1500* (oprac. J. Zathey i J. Reichan, Wrocław 1974). Gromadził systematycznie opracowania publikowane w serii *Monografie z dziejów oświaty* pod patronatem Pracowni Dziejów Oświaty PAN przez wydawnictwo Ossolineum. Znalazły się w tym dziale przede wszystkim ogólne opracowania dziejów szkolnictwa w Polsce – np. J. Łukaszewicza *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim...* (t. 1–3, Poznań 1849–1851) – a także nieliczne dotyczące dziejów szkolnictwa w innych krajach. Kilkanaście publikacji dotyczy działalności Komisji Edukacji Narodowej. Ks. Librowski zbierał także opracowania dotyczące dziejów poszczególnych szkół wyższych w Polsce; najwięcej publikacji w tym zakresie dotyczy Uniwersytetu Jagiellońskiego (16 wol.), ale są także opracowania dziejów uniwersytetów: wileńskiego, warszawskiego, poznańskiego, łódzkiego, wrocławskiego, Akademii Duchownej w Warszawie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Nie brakuje monografii znanych gimnazjów w Gdańsku, Chełmnie i Toruniu, szkół lokalnych w różnych miejscowościach, szkół parafialnych, studiów Polaków w uczelniach zagranicznych itp.

Szkolnictwu kościelnemu bezpośrednio poświęcone są opracowania – Ł. Kurdybacha: *Dzieje oświaty kościelnej do końca XVIII*

wieku (Warszawa 1949), S. Bednarski: *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce* (Kraków 1933), K. Stopka: *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu* (Kraków 1994), T. Wierzbowski: *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773–1794* (Kraków 1921), T. Mizia: *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej* (Wrocław 1964), S.K. Olczak: *Szkolnictwo parafialne w Wielkopolsce w XVII i XVIII w.* (Lublin 1978), A. Karbowski: *Szkoły diecezji chełmińskiej w wiekach średnich* („Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, r. 6: 1899).

Dość bogato był też zaopatrzony poddział: **n a u k a i k u l t u r a** w ujęciu historycznym. Zgromadził w nim ks. Librowski publikacje traktujące o teorii i organizacji nauk, a także historii nauki, np. *Historia nauki polskiej* (t. 1–6, Wrocław 1970–1974). Ks. Librowski z predylekcją gromadził publikacje dotyczące dziejów i organizacji towarzystw naukowych w Polsce (Warszawie, Krakowie, Gdańsku, Toruniu, Poznaniu), a także książki pamiątkowe poświęcone wybitnym naukowcom polskim (ponad 20 wol.). Tutaj należy też wspomnieć o posiadaniu od dawna przez ks. Librowskiego ważnego i przydatnego dzieła W. Tatarkiewicza *Historia filozofii* (t. 1–3, Warszawa 1958).

Z **e t n o g r a f i i** ks. Librowski posiadał przede wszystkim początkowe 32 tomy *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga (t. 1–32, Warszawa 1961–1963); jak widać z kontynuacji tego monumentalnego dzieła dość szybko zrezygnował.

Z **h i s t o r i i s z t u k i** w księgozbiorze ks. Librowskiego znajdujemy najważniejsze opracowania całościowe tej dziedziny, np. *Historia sztuki polskiej w zarysie*, pod red. T. Dobrowolskiego i W. Tatarkiewicza (t. 1–3, Kraków 1962), Jana Białostockiego *Sztuka cenniejsza niż złoto* (wyd. 3, t. 1–2, Warszawa 1969), *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, pod red. M. Walickiego ([t. 1–2], Warszawa 1971), a także Chwalisława Zielińskiego *Sztuka sakralna*, Poznań 1960. Poza tym posiadał szczegółowe opracowania dotyczące plastyki, rzemiosła artystycznego, złotnictwa, muzyki, historii ubiorów, historii ogrodów itp.

Biografie

Wszystkie słowniki biograficzne, a także życiorysy poszczególnych osób, niezależnie od dziedziny, w jakiej się zasłużyli, ks. Librowski gromadził w dziale: biografie, który liczył około 250 wol. Traktował go jako swego rodzaju naukę pomocniczą historii (biografistyka). Z ważniejszych słowników biograficznych najwięcej posiadał odnoszących się do historii

Kościoła w Polsce. Najpierw należy zauważyć tu obszerną *Hagiografię polską. Słownik bio-bibliograficzny*, red. R. Gustaw (t. 1–2, Poznań 1971–1972); a także Pawła Kubickiego *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915...* (cz. 1–3 (11 wol.), Sandomierz 1933–1940); Wiktora Jacewicza i Jana Wosia *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską 1939–1945* (z. 1–5, Warszawa 1977). Posiadał też kilka znaczących słowników dotyczących dostojników kościelnych, jak np.: J. Korytkowskiego *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy...* (t. 1–5, Poznań 1888–1892), tegoż *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej* (t. 1–4, Gniezno 1883), L. Łętowskiego *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich* (t. 1–4, Kraków 1852–1853), J. Wiśniewskiego *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich* (Radom 1926), J. Wieteski *Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej* (Warszawa 1971), A. Radziwińskiego *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w.* (t. 1–2, Toruń 1991–1993), A. Mańkowskiego *Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy* (Toruń 1928), katalog prałatów i kanoników kolegiaty opatowskiej (A. Bastrzykowski, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, cz. 2, [Kunów] 1948). Katolickich pracowników nauki reprezentują *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, oprac. J.R. Bar (cz. 1–2, Warszawa 1981), a polskich zakonników Jana L. Gadacza *Słownik polskich kapucynów* (t. 1–2, Wrocław 1985–1986) oraz *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, pod red. H.E. Wyczawskiego (Warszawa 1981). Posiadał także słowniki biograficzne ogólne i specjalistyczne, jak: *Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza (Warszawa 1938); *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny* (t. 1–3, Warszawa [1998]–2000); *Inowrocławski słownik biograficzny* (t. 1–3, Inowrocław 1991–1997), A.K. Kunerta *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944* (t. 1–3, Warszawa 1987–1991); *Słownik artystów polskich* (t. 1: A–C, Wrocław 1971, brak następnych tomów); S. Łozy *Architekci i budowniczowie w Polsce* (Warszawa 1954); *Słownik pracowników książki polskiej* (Warszawa – Łódź 1972, *Suplement* 1986); *Słownik biograficzny teatru polskiego 1765–1965* (Warszawa 1973).

Nie posiadał natomiast ks. Librowski z tej dziedziny następujących ważnych pozycji: *Polskiego słownika biograficznego*, chociaż publikował w nim przecież biogramy osób związanych z diecezją włocławską, dalej *Słownika polskich teologów katolickich*, przydatnych dla historyka diecezji włocławskiej *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, pod red. S. Gierszewskiego, oraz *Wielkopolskiego słownika biograficznego*.

Słownik artystów polskich skończył się w księgozbiorze ks. Librowskiego na pierwszym tomie; braku tego nie mógł wypełnić jednotomowy *Słownik artystów plastyków* (Warszawa 1972).

W dziale biograficznym znajduje się ponadto wiele życiorysów poszczególnych osób. Czasem są to opracowania znaczące, czasem drobne, przyczynkarskie. To one właśnie decydują o znacznej liczbie woluminów w tym dziale.

Dział regionalny

Chociaż w dziale tym występowały przede wszystkim opracowania historyczne, ks. Librowski potraktował go osobno, wyznaczając mu dwa osobne regały (ok. 900 wol.). Gromadził go przez całe życie. Początkowo znaczną jego część stanowiły pozycje z zakupionego księgozbioru po zmarłym Zygmuncie Michale Wiśniewskim, znanym zbieracz wrocławskim, który zgromadził niedużą, ale doborową bibliotekę dotyczącą przede wszystkim historii lokalnej (Wrocław i Kujaw)⁶.

W tym dziale księgozbioru znalazły się przede wszystkim monografie miejscowości, które kiedykolwiek znajdowały się na terenie diecezji wrocławskiej, a także osób związanych z diecezją wrocławską. Dział regionalny traktowany był bardzo szeroko i znalazły się w nim także pozycje bardzo luźno związane z historią ogólną, np. dotyczące miejscowego słownictwa, folklorystyki, handlu, gospodarki, przemysłu, rolnictwa, flory i fauny itp. Znalazły się tu także pozycje bardzo drobne, np. kilkustronicowe folderki, wycięte artykuły z gazet. Jego szczególną wartością jest spora liczba pozycji unikatowych. Zostały tu włączone także niektóre wydawnictwa źródłowe, jeśli ks. Librowski posiadał je w podwójnym egzemplarzu.

Ks. Librowski uważał dział regionalny za szczególnie cenny element swego księgozbioru i w 1975 r. opracował dla niego specjalny katalog⁷. Zawiera on w sumie 878 pozycji, w tym 92 pozycje druków dotyczących osób związanych z diecezją wrocławską i 786 pozycji druków dotyczących miejscowości związanych z diecezją wrocławską. Najwięcej publikacji zgromadził odnośnie do głównych miast należących do diecezji wrocławskiej w różnych jej fazach dziejowych: Wrocław (218 poz.), Kalisz (77), Gdańsk (57), Bydgoszcz (26), Łódź (26), Częstochowa (19), a także regionów: Pomorza (85), Kujaw (34) i Wielkopolski (10). Po 1975 r. dział regionalny był w dalszym ciągu uzupełniany, ale już w mniejszym zakresie.

Dział regionalny był bardzo często wykorzystywany przez ks. Librowskiego do prac dotyczących historii wrocławskiej. Nawet drobne nowsze pozycje były przydatne na przykład przy opracowywaniu dziejów diecezji

włocławskiej w czasie II wojny światowej⁸. Znajdujemy tu jednak także pozycje, które nigdy przez właściciela nie były używane (pozostały z nierozciętymi kartkami). Dział regionalny miał być w pełni wykorzystany przez ks. Librowskiego w zamierzonej pracy na temat dziejów diecezji włocławskiej, której plan ogłosił drukiem⁹, ale której nawet nie rozpoczął.

Czasopisma

W osobnym dziale gromadził ks. Librowski czasopisma. Kryterium gromadzenia była przydatność do prac historycznych. Stąd w zbiorze tym znajdują się przede wszystkim czasopisma o tematyce historycznej i archiwalnej. W sumie jest ich około 700 wol. (większe nieoprawne numery lub zeszyty liczono jako woluminy).

Z periodyków archiwalnych na pierwszym miejscu należy wymienić jego własne czasopismo „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (od 1960 r., komplet, 78 wol.). Z innych z tej tematyki należy wymienić „Archiva Ecclesiae”. Bollettino dell’Associazione Archivistica Ecclesiastica (1958–1963, 4 wol.), „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk” (1959–1995, nry 1–36), „Archiwista”. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Polskich (1965–1973, 35 numerów),

Z czasopism ogólnohistorycznych posiadał „Acta Poloniae Historica” (1961–1965, 8 zeszytów), „Antemurale” (wyd. przez Institut. Historicum Polonicum Romae, t. 1–14, 1954–1970), „Kwartalnik Historyczny” (10 wol., z lat 1955–1960), „Przegląd Historyczny” (1906–1964, niekompletny, 13 wol.), „Zapiski Historyczne” (1957–1973, 14 zeszytów).

Najwięcej jednak czasopism z jego księgozbioru było w jakiś sposób związanych z tematyką regionalną. Stąd szczególna pieczołowitość w zdobywaniu czasopism naukowych wydawanych przez uniwersytety lub towarzystwa naukowe Torunia, Bydgoszczy, Gdańska, Łodzi, Poznania, Kalisza, Konina, Sieradza, Włocławka.

Na pierwszym miejscu pod tym względem znajduje się wychodząca od 1907 r. „Kronika Diecezji Włocławskiej” (komplet). Dalej: „Studia Włocławskie” (1998–2002, 5 wol.), „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” (4 wol.), „Ziemia Kujawska” (2:1968 – 13:1998, 12 wol.), „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” (1908–1962, 20 wol.), „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” (1914–1964, niekompl., 23 wol.), „Rocznik Toruński” (t. 1–3, 1966–1969), „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” (1955–1960, 5 wol.), „Roczniki Historyczne” Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, „Rocznik Kaliski” (t. 1–8, 1968–1975), „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego

w Łodzi” (1956–1969), „Rocznik Łódzki” (1928–1933, 1958–1963, 7 wol.), „Rocznik Gdański” (1955–1970, 11 wol.). Ze względu na Częstochowę, która niegdyś należała do diecezji włocławskiej, znalazły się tutaj także „Studia Claromontana” (t. 1–19, 1981–2001). Jako czasopisma regionalne znalazły się: „Ład Boży”, tygodnik diecezji włocławskiej (1947–1952, 6 wol.), „Ziemia Kaliska” (1957–1960), „Życie Włocławka” (1968–1973). Barak tu „Rocznika Konińskiego”, wydawanego od 1972 r. przez Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Koninie.

Ks. Librowski posiadał w dziale czasopism ponadto kilkadziesiąt tytułów czasopism reprezentowanych jednym lub kilkoma tomami czy zeszytami. Były to te egzemplarze, które zawierały jakieś interesujące go artykuły. Z siebie tylko wiadomych względów ks. Librowski nie włączał ich do odpowiedniego działu tematycznego, ale zostawiał w dziale czasopism, chociaż nie wszystkie. Niektóre znajdują się w poszczególnych działach tematycznych.

W zbiorze ks. Librowskiego było także sporo czasopism włocławskich, tzn. wydawanych przez diecezję włocławską lub jej instytucje¹⁰, a także przez instytucje świeckie we Włocławku. Wielki zbiór schematyzmów diecezji polskich został przez niego, jako dyrektora Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, umieszczony w księgozbiorze podręcznym tej instytucji. Niektóre z czasopism włocławskich były pozycjami unikatowymi, czasem w pojedynczych tylko nieoprawnych numerach, łatwo ulegających zagubieniu. Być może z tego powodu nie wszystkie z nich odnalazły się w jego zbiorze po jego śmierci, także te (najwyżej kilka tytułów), które przed laty wypożyczył z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, aby je dołączyć do tych numerów które sam posiadał, z zamiarem przekazania ich po śmierci do tejże biblioteki.

Z czasopism ks. Librowski nie gromadził systematycznie „Ateneum Kapłańskiego”, chociaż w latach 1956–1957 był przecież jego administratorem. Brak także, poza pojedynczymi tomami, „Archeionu” i „Studiów Źródłoznawczych”. Nie spotkałem także, poza jednym tomem, „Naszej Przyszłości”. Brak tych periodyków nie daje się wytłumaczyć w żaden racjonalny sposób.

Z działu czasopism ok. 200 wol. (wliczono także pojedyncze zeszyty) włączono do zbiorów biblioteki seminaryjnej we Włocławku.

* * *

Interesujące jest także stwierdzić, jakich ważnych dla warsztatu historyka publikacji ks. Librowski **nie posiadał**. O niektórych brakach wspo-

mniano już wyżej, przy omawianiu poszczególnych działów i pozycji. Tutaj wspomnimy tylko o braku niektórych dzieł treści ogólnej. Nie posiadał *Wielkiej encyklopedii powszechnej PWN* (t. 1–13, Warszawa 1962–1970), która jednak dla historyka nie jest konieczna. Poza tym trzeba pamiętać, że została ona opracowana i opublikowana w okresie panowania w Polsce ideologii komunistycznej, a wskutek tego wiele haseł jest niezgodnych z rzeczywistością. Nie posiadał ks. Librowski także przydatnej dla historii najnowszej *Encyklopedii „białych plam”*. Z dawniejszych publikacji nie posiadał *Wielkiej historii powszechnej*, wydawanej przez Trzaskę, Everta i Michalskiego (t. 1–6, Warszawa 1934–1939), a także bardzo potrzebnego historykowi *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*, ani też żadnego z większych herbarzy, za wyjątkiem jednotomowego herbarza Paprockiego, chociaż publikacje te w końcu XX wieku były łatwo dostępne w reprintach.

Wykorzystanie księgozbioru

Ks. Librowski skrzętnie wykorzystywał swój księgozbiór do opracowywania publikacji naukowych oraz do przygotowania zajęć dydaktycznych (na wykłady nosił zawsze teczki lub walizki książek, które pokazywał studentom), a także do innych celów. Na przykład niektóre pozycje ze swoich zbiorów użył jako eksponaty do urządzanej przez siebie okazałej wystawy w 1969 r. z okazji 400-lecia Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku¹¹.

W ostatnim okresie, gdy opracowywał *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, był obstawiony dookoła książkami. Obok na stołach, na podłodze leżało w sumie około 70 książek, stale wykorzystywanych. Najczęściej z nich była używana *Chronologia polska*, o czym świadczy znaczne jej zniszczenie, mimo bardzo ostrożnego obchodzenia się ks. Librowskiego ze swoimi książkami. Zawsze miał pod ręką wszystkie instrukcje dotyczące wydawania źródeł historycznych oraz przykładowe wydawnictwa źródeł. Poza tym stale był w użyciu okazały *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Warszawa 1967), a także inne spisy miejscowości w Polsce oraz poszczególne zeszyty *Atlasu historycznego Polski* (4 zeszyty, Warszawa 1958–1973), wydawanego przez Instytut Historii PAN. Miał także pod ręką spisy urzędników polskich (przede wszystkim 13 tomów publikacji *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, wydawanego przez Bibliotekę Kórnicką PAN), *Encyklopedię staropolską* Z. Glogera, roczniki różnych diecezji polskich. Stale wykorzystywanych było kilka

słowników języka polskiego, w tym wyrazów bliskoznacznych i wyrazów obcych, oraz słowników łacińsko-polskich.

Znaczna jednak część księgozbioru ks. Librowskiego, szczególnie z pogranicza ścisłej historii, nie została przez niego w ogóle wykorzystana. Świadczą o tym woluminy, które pozostały w formie wydawniczej, z nierozciętymi kartami. Ale prawdopodobnie także wiele z tych, które zostały oprawione, nie były wykorzystywane. Publikacje, które były w jakiś sposób wykorzystywane, noszą jakieś, przynajmniej niewielkie ślady lektury: są nimi zazwyczaj podkreślenia interesujących go rozdziałów czy artykułów w publikacjach zbiorowych.

Mimo że ks. Librowski był zawsze bardzo przywiązany do swoich książek i traktował je niemal z nabożnym szacunkiem, to przecież nie skąpił ich innym i z jego księgozbioru korzystali m.in. koledzy historycy, jego uczniowie, a także inne osoby. W latach profesury na uniwersytecie fatygował się przywozić uczniom książki ze swego księgozbioru z Włocławka do Lublina, czego sam osobiście doświadczyłem. W ostatnich latach życia stał się tak otwarty na innych, że nie tylko pożyczał książki proszącym, ale nawet sam im to proponował, czasem zupełnie niepotrzebnie.

Po śmierci ks. Librowskiego cały jego księgozbiór został przekazany do Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Ta nie mogła jednak włączyć go w całości do swoich zbiorów, dlatego z konieczności uległ on rozbiciu¹². Do księgozbioru biblioteki seminaryjnej włączono jedynie około 1300 pozycji (w tym wiele dzieł wielotomowych), a ponad 600 woluminów przekazano Archiwum Diecezjalnemu we Włocławku, pomnażając w ten sposób zainicjowany przez ks. Librowskiego księgozbiór podręczny tej instytucji. Po włączeniu do katalogu biblioteki seminaryjnej kart katalogowych pozycji z księgozbioru ks. Librowskiego czytelnicy od razu zainteresowali się nimi, szczególnie tymi, które dotyczą historii regionalnej. Były one dotychczas już kilkakrotnie wykorzystywane. I można z dużym prawdopodobieństwem sądzić, że tak będzie nadal.

* * *

Ks. Librowski przez całe życie dążył do stworzenia własnego warsztatu pracy naukowej. Jednym z jego elementów był gromadzony przez niego księgozbiór. Był on tak dobierany, aby przy jego pomocy można było podjąć wszystkie zamierzone przez ks. Librowskiego tematy, bez konieczności szukania potrzebnych publikacji po bibliotekach. Ks. Librowski zawsze bardzo cenił czas i uważał, że uzależnianie się od innych księgozbiorów ograniczałoby go w jego pracy naukowej. Praktycznie mógł opra-

cowywać niemal wszystkie zamierzone tematy, nie ruszając się ze swojego mieszkania.

Ponieważ ks. Librowski zatrzymywał wszelkie publikacje, które dostały się w jego ręce, nagromadziło się w jego księgozbiorze także nieco publikacji zasadniczo zbędnych w warsztacie naukowym historyka. Ks. Librowski powtarzał jednak: „a może kiedyś choć raz przydadzą się do zacytowania”.

Znamienne dla księgozbioru ks. Librowskiego jest to, że nie gromadził on publikacji dotyczących historii innych krajów, co odbija się także na profilu językowym tego księgozbioru, który jest niemal w całości w języku polskim, z wyjątkiem wydawnictw źródłowych, gdzie spotykamy sporo publikacji w języku łacińskim, a także nieco w języku niemieckim i rosyjskim.

Wydaje się, że zasób zgromadzonych w tym księgozbiorze pozycji naukowych nie został w pełni wykorzystany, ponieważ przekraczało to możliwości jednego człowieka. Sam ks. Librowski pod koniec życia to chyba zrozumiał, ponieważ przestał „zachłannie” gonić za nowymi publikacjami, nawet takimi, które by mu się naprawdę przydały. Doszedł widocznie do przekonania, że tego, co zgromadził, wystarczy mu już do końca życia. I to przekonanie okazało się słuszne.

PRZYPISY

¹ Gromadzenie i organizacja księgozbioru ks. Librowskiego może być przedmiotem osobnego artykułu.

² W. Kuja w s k i, *Ks. prof. Stanisław Librowski – archiwista, historyk, redaktor*, „Studia Włocławskie” 2(1999), s. 16.

³ Na miesiąc przed śmiercią ks. Librowski proponował (zapis na luźnej kartce leżącej na jednym z biurków w jego mieszkaniu) taki układ katalogu swego księgozbioru: 1) Bibliografie; 2) Encyklopedie, słowniki, informatory; 3) Czasopisma (układ alfabetyczny); 4) Nauki pomocnicze historii; 5) Prawo świeckie i kościelne; 6) Historia świecka: a) powszechna, b) Polski; 7) Historia kościelna: a) powszechna, b) Polski; 8) Miasta i wsie; 9) Przemysł i rolnictwo; 10) Oświata, nauka, literatura; 11) Obyczaje, kultura, sztuka; 12) Biografie; 13) Inne.

Znamienne, że w propozycji tej ks. Librowski nie wyodrębnił dwóch istotnych działów formalnych w dotychczasowym układzie jego księgozbioru: wydawnictw źródeł i działu regionalnego, które były najliczniej zaopatrzone w publikacje. Wydawnictwa źródłowe miały prawdopodobnie zostać włączone do poszczególnych działów tematycznych, a publikacje o tematyce regionalnej miały zostać przeniesione do ogólniejszego działu: miasta i wsie. Prowadziłoby to do diametralnych zmian w dotychczasowym układzie księgozbioru, nie licząc drobniejszych przestawień kolejności działów.

⁴ Zob. M.L. Ję d r z e j c z a k, *Medaliki Matki Boskiej Częstochowskiej (ze zbioru ks. S. Librowskiego)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (ABMK) 36(1978), s. 267–348, tabl. X.

⁵ *Inwentarz spuścizny rękopiśmiennej księdza Stanisława Librowskiego (Teki Librowskiego)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 60(1991), s. 5–562.

⁶ R. Ściślak, *Galeria oryginałów włocławskich*, Włocławek 2002, s. 60.

⁷ Katalog druków regionalnych treści kościelnej i świeckiej odnoszących się do terytorium diecezji włocławskiej w jej granicach historycznych będących w posiadaniu ks. Stanisława Librowskiego (zawartość: druki sam[oistne], odbitki, czasopisma, mapy), Włocławek 1973, 40 s. ; 30 cm (mszps).

⁸ S. Librowski, *Materiały do dziejów diecezji włocławskiej czasu wojny 1939–1945*, ABMK 38(1979), s. 189–400; 39(1979), s. 279–400.

⁹ Tenże, *Plan dwutomowej monografii historycznej diecezji włocławskiej*, ABMK 16(1967), s. 285–294.

¹⁰ Spisu posiadanych przez ks. Librowskiego czasopism diecezjalnych dokonała s. L. Jędrzejczak (teka 45). *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 350.

¹¹ S. Librowski, *Wystawa „Czterysta lat istnienia i działalności Seminarium Duchownego we Włocławku” (1568/69 – 1968/69)*, ABMK 22(1971), s. 225.

¹² Nie postąpiłem w tym wbrew woli ofiarodawcy, który za swego życia – znając dobrze możliwości lokalowe biblioteki seminaryjnej – kilka razy mówił do mnie: „Moje książki przekazuję księdzu [ma się rozumieć jako dyrektorowi biblioteki seminaryjnej]. Weźmie je ksiądz po mojej śmierci, a co z nimi zrobi, to już księdza sprawa”.